

כן שמענו מהמהרש"א יומא שהתקשה כנ"ל למה לא הביאה הגמרא בזה המקור מכי תשא, שאינו מחלק חילוק של החתי"ס.

ואילו לא דמסתפינא הוה אמינא בחילוק המדרש בין ספירה לצורך לספירה שלא לצורך, שהוא בכלל לא עפ"י ההבחנה אם הוא צורך מצוה או לא, אלא עפ"י החילוק שרמז לנו המג"א שהביא החתי"ס הנ"ל. והיינו שיש ספירה לשם קבלת המניין המדויק, וזוהי התכלית והכונה שבה. וישנה ספירה שהתכלית אינה ידיעת המנין כשלעצמו, ואעפ"י שלשם מטרתו הוא אמנם צריך הוא לספירה. אולם זה אצלו בגדר אמצעי, ולא בגדר תכלית. ומה שאמרו שספירה שהיא שלא לצורך אסורה, היינו, שלא לצורך מגמה אחרת שהיא, אלא רק לשם ידיעת המספר וזוהי הדוגמא של דוד, כפי שכתב הרמב"ן, שהיתה כונתו לשמוח בזה שמולך על עם רב, שבזה עיקר הידיעה של המספר היא התכלית. לא כן בכל ספירה אחרת, כגון ספירה של אנשי הצבא לשם מינוי שרי צבא עליהם שהוא לפי המספר, שרי עשרות ושרי מאות וכו', וזו היתה המטרה בדגלים וכן בחלוקת וארץ. שהמנין של שבט היה נחוץ לשם קביעת החלקים וכל כיו"ב, בכל אלה המנין אינו מטרה מצד עצמו, אלא הוא משמש רק אמצעי לצורך אחר, זהו מה שנקרא בלשון המדרש "לצורך", כלומר למען מטרה אחרת ולא למען עצם המנין כמטרה.

והנפ"מ בזה נראית פשוטה, שכל שסופר למען מטרה אחרת, אם סופר גם ע"י דבר אחר, אין כאן ספירת ישראל כלל, לא מצד הופועל, שהרי סופר הטלאים או הבזקים, וכל כיו"ב, ולא מצד המגמה הסופית, שהרי אין מטרתו כלל בספירת ישראל, ע"כ ה"ז מותר. אולם כשמטרתו עצם המנין גם אם יספור ע"י דבר אחר, מכל מקום הרי ע"י הוא מקבל המנין של ישראל. ובזה קיימת טענת החתי"ס שם בראש דבריו, שכתב בענין החילוק בין שסופרם לגלגלותם לבין שסופרם ע"י אצבעות "שהוא דבר שאין לו שחר". ונימוקו ברור, שהרי סו"ס מקבל המספר ע"י ז'.

אכן, כל שסופר ע"י מחצה"ש נראה שמותר גם באופן זה, ובזה הוא שמדובר בכתוב בכי תשא כשסופרם מחמת חביבותם, ואז הוי ספירה ולא לצורך, כלומר לא לצורך אחר כ"א למען הספירה עצמה. וזה שלא ספרם דוד ע"י השקלים, י"ל כחלוקו אחרון של הרמב"ן, שרצה לספור גם הקטנים, והמנין ע"י שקלים אינו אלא לצורך קרבנות הצבור, ורק מבני י"ג ומעלה כמבואר שם בדבריו].

ז"ז.

ונראה פשוט, שגם לפי החילוק בין סופר כל ישראל לבין סופר מקצתם, ודאי שאין חילוק בנידון שלנו לומר, שישאל הנמצאים בא"י ייחשבו כל ישראל לענין זה, וכדברי הרמב"ם הידועים לענין חידוש הסמיכה, כי כאן ודאי יש לדון לפי המציאות, ורוב ישראל עדיין הם בחו"ל, לצערנו. וכשם שלענין יובל, משגלו עשרת השבטים בטל היובל שאין כל יושביה עליה, ולא אמרינן, שאין מתחשבים אלא עם היושבים בארץ, כן לנידון שלנו, אין כאן ספירת כל ישראל אלא רק חלק מהם. ומכיון שהספירה היא ע"י הכתב דהיינו ע"י דבר אחר, וכן ה"ז לדבר מצוה וכנ"ל, ה"ז מותר לדעת רובם ככולם של גדולי רבותינו הראשונים והאחרונים.

ונסיף, שגם לפי חילוקו האחרון של הרמב"ן שהובא למעלה, שבדוד היתה ספירה של כל ישראל הגדולים עם הקטנים ממש וזוהי עיקר הקפידא, עכ"פ גם דבריו אמורים רק כשסופר כל ישראל, משא"כ בנידון שלנו שרוב העם הוא בחו"ל וכנ"ל. בר מן דין, הן דברי הרמב"ן לא נאמרו אלא על דרך פירוש, לפי פשוטו של מקרא. אולם להלכה אין לנו אלא כפי שיוצא מתוך הגמרא והמדרשים.

סימן יד : מלחמת רשות וגדריה

א.

במתני' ריש סנהדרין : ואין מוציאין למלחמת רשות אלא עפ"י בי"ד של ע"א. ובגמרא (ט"ז). יליף לה מקראי. לכאורה האי "אין מוציאין" וכו' ההא לעיכובא, ובדומה לשאר דינים שנמנו במתנה וצריכים בי"ד של ע"א. ואם הוציא המלך שלא עפ"י בי"ד של ע"א שלא כדן עשה, ויש רשות ביד ישראל להמרות פיה ואין בזה דין מורד במלכות (עיי' ר"מ ה' מלכים ח', ט'), וכל כיו"ב. ולפ"ז תמוה מאד מה שפירש"י בברכות (ג:) במ"ש בברייתא בענין מלחמות בי"ד, והיא הברייתא שעליה מסתמכת גמרא דידן (ט"ז). הנ"ל לביאור המשנה שלנו שנאמר בה "ונמלכים בסנהדרין", ופירש"י בזה : נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם" מזה נראה לכאורה, שאין הסכמתם נצרכת לעיכובא, והיא רק בחינת הידור בעלמא שע"י יתפללו עליהם שיצליחו. ומזה נראה שגם אם לא נמלכו בהם אין ע"ז דין מלחמה שלא ברשות. והוא תמוה שמנין לו לרש"י לפרש טעם זה, שממנו תוצאות ונפ"מ לדינא וכנ"ל, מה שהוא נגד פשטות המשנה. עיי' בס' י"ד המלך" פ"ה מה' מלכים שעמד בזה. ועיי' בס' עינים למשפט ובס' משפט הצבא בישראל, ובס' הלכות מדינה (ח"ב פ"ג) שהביא דבריהם ודחאם, ואף תירוצו הוא דחוק, וכן בס' מרגליות הים (סנהדרין שם), ואין בכל דברי הנ"ל להעלות ארוכה.

ב.

לכאורה ה"י נראה לתרץ כדלהלן : הנה כבר עמדו האחרונים, והאריך בזה ביחוד בס' "מקום שמואל" (סי' ח') איך מותרת מלחמת רשות, ואיך מותר לסכן נפשות מישראל בגלל "עמך ישראל צריכים פרנסה". כן נביא בזה קושית המניח (מצ' תכ"ה) במש"כ החינוך שמי שבא לידו מז' עממים ויכול להורגו מבלי שישתכן בדבר ולא הרגו ביטל מ"ע ועבר על לאו. והקשה המניח במה דמשמע מהחינוך שאין מצוה זו נוהגת בגוונא של סכנת עצמו : וצ"ע נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה, מ"מ מצוה זו דהתורה צויתה להלחם עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה

על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה. אי"כ חזינן דהתורה גזרה להלחם עמהם אף דהוא סכנה. אי"כ דחוויה סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שישתכן וצ"ע, עכ"ל.

ובכדי לתרץ כל הני"ל נאמר, שאם אמנם במנהג העולם כמנהגו אין סומכים על הנס. אבל במלחמות ישראל קבעה תורה מעיקרא שלא יהיו כדרכו של עולם אלא דוקא בדרך הנס. והענין של **חוזרים מעורכי המלחמה** יוכיח, וכי באיזו אומה ולשון מצינו זאת? והרי בעידן של מלחמה מגייסים כל עיור וכל פיסת, ואילו כאן משלחים מן המלחמה בחורים וטובים. אלא לפי שמלחמות ישראל מלחמת ה' המה, ואין מעצור לה' להושיע ברב או במעט. וכבר כתב הרמב"ם (פ"ז מה' מלכים ה"ט"ו): וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהי' כונתו לקדש השם בלבד **מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה** ועו'. וכן מצינו באמת במלחמת מדין שבאו הפקודים אשר לאלפי הצבא ואמרו אל משה: עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א). וביהושע מצינה כשהרגו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש, ובברייתא (סנהדרין מ"ד). נחלקו בזה: שלשים וששה ממש דר"י, א"ל ר' נחמי' וכו' זה יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובה של סנהדרין. ועל מאורע זה קרע יהושע שמלותיו ונפל על פניו ארצה, הוא וזקני ישראל, וצעק לפני ה' בתפלה. ואכן היתה התשובה כי "חטא ישראל" במעשה עכן. ואילו הי' מיועד הכל להתנהג לפי הסדר הטבעי, אינו מובן מה הרעש הזה ומה הבהלה, הן כזאת וכזאת תאכל החרב? ומשום מה התעוררו כל כך בזעקה ותפלה כשנפלו כשלשים וששה איש, ובפרט לדרשתו של ר' נחמיה שלא הי' אלא איש אחד, אעפ"י שהי' מן החשובים, הן חץ האויב אינו מבחין בין קטן וגדול? אלא ע"כ אתה אומר, שמלחמות ישראל כולן מבוססות על הנס, והיינו מצד מעמדם הרוחני האיתן של ישראל. ויורדת טענתו של ה"מקום שמואל" איך מותר לסכן נפשות לאלפים מישראל, כי אה"נ, אילו הי' בזה נדנדוד של סכנה, כי אז לא היו מסכנים גם אחד מישראל, ואז הי' באמת אסור לצאת למלחמת רשות. ולא הותרה המלחמה אלא כשבזמן השיקול במעמד הרוחני של ישראל ע"י גדולי ישראל הוחלט שאכן זכאים הם להתנהגות נסית, ואז אין באמת סכנה כי "כל הנלחם בכל לבו וכו' מובטח לו שלא ימצא נזק", וכמש"כ הרמב"ם וכנ"ל משום כך מותרת המלחמה, כי אין סכנה כלל.

ג.

ומסולקת ממילא קושית המני"ח, כי באמת גם במלחמה לא נתבטלה ההלכה שאסור לאדם לסכן עצמו, אלא שבמלחמה שהוכרזה כדין ע"י מלך ישראל אין סכנה, וע"כ שפיר כתב החינוך שלענין אם נזדמן לאדם מישראל אחד מז' עממים צריך לבדוק אם אין סכנה בדבר ורק אז מצווה להרוג, שאם לא כן אסור לו לסכן עצמו, וכמו בכל מצוות התורה. ולפי"ז שכל ניהול מלחמה של ישראל מבוסס על הנס, אין כבר תימא מה שכתב רש"י בבקשת הרשות מהסנהדרין שהוא "בכדי שיתפללו עליהם", כי בהתנהגות נסית התפלה הנה גורם מכריע. ובדומה לזה שמצינו במלחמת עמלק, שאמר משה ליהושע: "בחר לנו אנשים וכו' מחר אנכי נצב על ראש הגבעה וכו' ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה", והיינו לתפלה, כמש"כ רש"י. ובזה נאמר: "והי' כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל", ובין כפשוטו בין כמדרשו - שע"י"ז ששעבדו כל ישראל לבם כלפי מעלה, ע"י"ז נצחו. הרי שהתפלה של גדולי ישראל מסייעת ומשפיעה ממש במלחמה. ומכיון שלמדים מן הכתובים בדוד הא דנמלכים בסנהדרין, שהוא לפי רש"י בגלל תפלתם של גדולי ישראל שבלשכת הגזית, י"ל שכך קבע הקב"ה את סדר המלחמה והישועה, שצריכה לבא דוקא ע"י שיתוף של אנשי המלחמה בגדולי ישראל בתפלה. **והתפלה הנה חלק מהמערכה**. ובה תלויה ההצלחה במלחמה, וממילא תלוי בזה גם **הרשות** לצאת למלחמה. כיון שכנ"ל אין לצאת למלחמה אלא כשבטוח שלא ימצאו נזק, וזהו רק ע"י התפלה של בי"ד של ע"א. נמצא כשמוציא שלא ע"י סנהדרין, הי"ז באמת מלחמה שלא ברשות, כי רשות בי"ד ותפלתם הם **לעיכובא** בקביעת המלחמה של רשות. ולפי"ז לא נטה רש"י מפשוטה של משנה, שרשות בי"ד של ע"א הוא באמת לעיכובא, ואעפ"י שהוא רק מצד שיתפללו עליהם שיצליחו, בנידון זה שהכל תלוי בנס, התפלה היא לעיכובא ממש.

ואין לשאול ע"י מפסוק מפורש בדין עורכי המלחמה "פן ימות במלחמה", הרי שמביאים בחשבון גם אפשרות זו? - שכן כבר פירש"י שם "שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות". והסבר דבריו, כי דין זה של חוזרים מעורכי המלחמה אינו רק בגדר רשות אלא הוא **חובה** עליהם לחזור, וכמו שדייק מדבריו נכון במני"ח (תקכ"ו). והענין הוא אולי עפ"י המבואר בחינוך שם: "כי כל אלו בני"א חלושים מאד מבוא במלחמה כי מחשבתם נתפסת הרבה על הדברים הנזכרים בכתוב, ואולי יניאו לב חבריהם וכו'". וממילא לא יוכלו אלה להלחם "בלי פחד בכל לבו" כמו שנדרש מאנשי צבא המלחמה וכמש"כ הרמב"ם שהו"ל, וע"כ אין ראוי שישתתפו במלחמה. וע"י"ז הוא שאה"כ "פן ימות במלחמה", שאם לא ישמע לדברי הכהן ולא יחזור, כיון שישאר במלחמה וישתתף בה שלא כדין "כדאי לו שימות". (ולפי החינוך הני"ל נראה קצת שהביאור בכתוב "פן ימות" היינו שתהא **מחשבתו** שימות, וזה ירכך את לבבו ולבב חבריו). בכל אופן אין מכאן סתירה לדברינו, ושפיר אפשר לפרש רש"י באופן הני"ל.

ד.

אולם כל זה אינו אלא לכאורה. שכן עומדת נגדנו גמרא ערוכה (כתובות ט': וש"נ) כל היוצא למלחמת בי"ד גט כריתות כותב לאשתו, וברש"י שם: שאם ימות במלחמה יהא גט. ואפי' לתוס' שם שמא יפול בשבי, הרי שבי קשה מכולם (ב"ב ח').: אי"כ שמענו שהכלל שאין סומכים על הנס אמור גם במלחמות ישראל. ואעפ"י שכשזכו היו נוצחים בנס, אין מביאים זה בחשבון בדיונים ההלכותיים. מעתה חוזרת לאיתנה הערת ה"מקום שמואל", איך הותר הסיכון במלחמה מצד "עמך ישראל צריכים פרנסה".

ב"מקום שמואל" עצמו ר"ל שגם מלחמות הרשות אינן ממש "רשות", ואין זה אלא הגדרה יחסית כלפי מלחמות אחרות שהן מלחמות **חובה**. עוד כי שם שי"ל שנקראות "רשות" על שם שצריכות "רשות בי"ד" וכמתני' ריש סנהדרין. וזה שלא כמו שנקוט בפשיטות בסוטה (מ"ד): שבמלחמות רשות אין דין עוסק במצוה פטור מן המצוה אליבא דכו"ע. ולכאורה, אם מצוה היא, למה לא יפטר מן המצוה. אלא שלפי ה"מקום שמואל" סוגיא זו ממילא נדחית מהלכה, עיי"ש. אך כל זה קשה ודחוק.

ואין לנו בזה אלא דרכו של מרן הרב זצ"ל ב"משפט כהן" (עמ' שכז) שכתב שמה שהותרה הוצאה למלחמת רשות הוא **מדיני המלוכה**. וכיון שהוא לתועלת ישראל, הרי זה כלול בבחינת הדברים שהם למיגדר מילתא, שבהם אפשר לעקור דבר מה"ית לצורך שעה. עיי"ש שהאריך בזה.

ולפי"ז תתורץ קושית המנ"ח דלעיל באופן אחר שמה שיוצאים למלחמה להשמדת ז' עממים ואין חוששים להסתכנות הוא לא מצד שבמצוה זו אין הדין "וחי בהם", אלא משום שאז הותר מדין **מלחמה**, שהרי גם במלחמת רשות הותר הסיכון. ושונה רק מלחמת מצוה ממלחמת רשות בדיני **ההוצאה** למלחמה, שבמלחמת מצוה הרשות בידי המלך להוציא בעצמו. משא"כ במלחמת רשות צריך שיהא עפ"י ב"יד של ע"א. אולם עצם דין המלחמה והיתר הסיכון בשניהם שוה, שהוא מדין מלחמה הכלול בגדרי משפט המלוכה. ולא גרע בזה מלחמת מצוה ממלחמת רשות. וכל זה כשהדבר נעשה ע"י מלחמה. משא"כ כשבא ליד אדם מישראל באופן פרטי א' מז' אומות, לפי מש"כ בחינוך הנ"ל וכן הוא ברמב"ם (ע"ה מה' מלכים ה"ד) שזוהי מצוה המוטלת גם באופן אישי על כל אחד ואחד מישראל, בזה קיים הכלל הרגיל בכל המצוות, שהסיכון בהם אסור מצד "וחי בהם".

[ונראה עוד להטעים הדבר, כי במלחמה תוכן הדברים שכלל ישראל נהפך לגוף אחד, ולא בתור פרטים אנו מסתכלים עליהם, כי טובת הכלל היא באותה שעה לנגד העינים ולא ישגיחו על הפרט. וזהו החידוש של היתר המלחמה, שה"וחי בהם" נבחן במקרה זה מצד **כלל ישראל** ותועלתו, היינו שכלל ישראל ינצח ותרום ידו על אויביו, כלומר "וחי בהם" **הכללי**. משא"כ שלא במלחמה קיים ועומד הצו האישי על כל או"א, והוא צריך לשקול זאת מבחינת "וחי בהם" **הפרטי** שלו].

עכ"פ יוצא מהנ"ל שדרך המלחמה נקבעת אף היא מבחינת המהלך הטבעי, וגם בה קיים הכלל שאין סומכים על הנס. וממילא גם ענין תפילת הסנהדרין שהוא לא מגדרי האמצעים הטבעיים כ"א בגדרי ההנהגה הנסית, לא מסתבר לכאורה שישמש גורם לעיכובא בהוצאה למלחמה. וחוזרת התמיהה ברש"י מנין לו לפרש הלכה זו שאין מוציאים למי"ר אלא עפ"י סנהדרין של ע"א הוא רק מצד שיתפללו עליהם, בעוד שבפשוטות הדברים נראה שהוא לעיכובא, ומצד חוסר סמכות המלך לענין זה מבלי שהוסמך לכך ע"י הסנהדרין.

שבתי וראיתי שאין זה מוכרח, שאם אמנם אין סומכים על הנס **גרידא**, ויש לאחוז **גם** באמצעים טבעיים להבטחת הנצחון, ומ"מ אין סומכים **גם על הטבע גרידא**, כי הנהגת ההשגחה עם ישראל מיועדת לדרך **למעלה** מן הטבע, כמבואר בכל ייעודי התורה וכמש"כ הכוזרי: -- -- "כי אין ענינכם נוהג על המנהג הטבעי אבל הרצוני" (מ"א, ק"ט). וכת"א על הכתוב "בחרבי ובקשתי" - "בצלותהי ובעותהי". מזה נראה **ששני** הדרכים משולבות יחד - מבחינה **חיצונית** תכסיסים טבעיים, אולם מבחינה **פנימית** ההצלחה נקבעת עפ"י מדת זכויותיהם של ישראל. וע"כ אפ"ל שתפלתם של גדולי ישראל שהם הסנהדרין של ע"א היא באמת לעיכובא, ושפיר נמנה ענין זה של אין מוציאים למלחמת רשות וכו' בהדי הני שהסנהדרין הוא לעיכובא.

אולם עדיין לא הונח לי, שמ"מ אכתי אינו מובן **למה** היה לו לרש"י לפרש העיכוב מצד התפלה, ולא כפשוטו -- מצד **חוסר סמכותו** של המלך לענין זה. ובדומה לשאר הדברים שהוזכרו במשנה זו שהצורך בסנהדרין של ע"א, הוא מחמת שהסמכות לענינים אלה מסורה רק בידם.

ה.

ונקדים עוד מה שמצריך ביאור בדברי רש"י במשנתנו בהגדרת מלחמת **רשות** שכ' בזה: **כל מלחמה** קרי רשות, לבד ממלחמת יהושע לכבוש את א"י, ע"כ. קבע בפסקנות שאין מלחמת מצוה לבד ממלחמת יהושע, ותמוה שהרי בפשוטו מלחמת עמלק ומלחמת מדין בתורה, וכן כל מלחמה לעזרת ישראל מיד צר, גם הן מלחמות מצוה הן. ובפיה"מ לר"מ כתב באמת: ומלחמת הרשות היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהן. ומלחמת מצוה היא מלחמת עמלק ומלחמת ז' עממין בלבד. ובהלכותיו (פ"ה ממלכים) כתב: ואיזוהי מלחמת מצוה? זו מלחמת ז' עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבה עליהם. והרי כך ודאי מסתבר. א"כ קשה למה כתב רש"י שרק מלחמת יהושע לכיבוש "ארץ היא מלחמת מצוה, ואידך רשות. וראיתי בס' "מרגליות היס" שכ': ויתכן דרש"י באמרו מלחמת יהושע כלל בזה מלחמת עמלק שנקראה על שמו, עיי"ש. אבל אם כך הדבר, למה הי' לו לרש"י להאריך ולהוסיף "שהיתה לכבוש את א"י". ורואים בעליל שרש"י האריך בכונה **להוציא** מאפשרות פירוש זה. ור"ל שרק מלחמת כיבוש א"י היא שנקראת מלחמת **מצוה**. והלא דבר הוא.

הנה להלן (ט"ז). בגמרא רצה ר' אבהו להוכיח דין זה דאין מוציאים למלחמת רשות אלא ע"י סנהדרין: דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן וכו' שנאמר ביהושע, ודחו: ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר להו רחמנא דלישיילו באו"ת, עיי"ש. והקשה בחידושי רבנו יונה, הרי פסוק זה נאמר במלחמת מצוה, ואיך רצה ר' אבהו לבאר בזה המשנה המדברת רק על מלחמת רשות. עיי"ש שתירץ בדוחק.

ונראה שזהו ששימש לרש"י הוכחה שמשנתנו דנה גם באיזה-שהוא סוג של מלחמת מצוה אף שהמשנה מגדירתו בתור מלחמת רשות. ואעפ"י שהכתוב ביהושע נאמר, וה"ז ודאי אינו כלול במשנה כדפירש"י עצמה יתבאר להלן בע"ה, שגם במלחמת יהושע עצמו היו **שני** סוגי מלחמה.

ו.

ונביא בזה סוגית הגמרא בסוטה (מ"ד): אמתניי: בד"א במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין וכו'. אר"י בד"א במלחמות מצוה, אבל במלחמות **חובה** הכל יוצאים וכו'. ובגמרא שם: א"ר יוחנן: רשות דרבנן זוהי מצוה דר' יהודא. ופירש"י: ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהיא רשות ואין חתן יוצא לה, אמר נמי ר' יהודא דאין חתן יוצא לה, אלא שר"י קורא אותה מצוה. ונפ"מ לפוטרו משאר מצוות בעודו עוסק בה וכו'. אמר רבא: מלחמות יהושע לכבוש ד"ה חובה וכו' נפ"מ לעוסק במצוה שפטור מן המצוה. ופירש"י: מילתא דר' יוחנן מפרש

ואזיל וכו', עי"ש. והנה יש להעיר בסוגיא זו כמה הערות: א' בדומה למה שהערנו לעיל ברש"י ריש סנהדרין, יש להעיר גם בדברי רבא שלא כלל בכלל מלחמות חובה אלא "מלחמת יהושע לכבוש" ולא הזכיר מלחמת עמלק. (וגם כאן, מהדגשת הגמרא "לכבוש" יש לדייק שהכוונה להוציא מכלל זה מלחמת יהושע דעמלק). ב' במחלוקת ר"י ורבנן במלחמה של "למעוטי עכו"ם דלא ליתי עלייהו" לא נתבאר שום חילוק בין מלחמת הגנה למלחמת התקפה לשם מניעה בעתיד, בדומה למה שמחלק הירוש' בפרקי. נראה מזה שגמרא דידן אינה מחלקת בזה, וגם מלחמת הגנה תלויה במחלוקת דר"י ורבנן. ואם לא כן, הרי היא צריכה לכלול מלחמת הגנה בכלל מלחמת חובה דבזה כו"ע לא פליגי. א"י פשטות הגמרא כנ"ל. ועי' ב"שירי קרבן" על הירוש' שהביא מסי' כנה"ג שנוקט כן בגמרא, והוא תמה עליו, איך יתכן שתהא זו מלחמת רשות, והרי אפילו ביחיד הנרדף יש עשה ול"ת להצילו. עכ"פ פשטות הגמרא מוכיחה ככנה"ג, והערותיו של השי"ק צ"ע לכאורה. ואם כי יש לתרץ דהמ"ע והל"ת להציל חברו לא נאמרו אלא כשאינו מסכן אי"ע, משא"כ במקום סכנה בדוגמת מלחמה פטורים מזה. מ"מ הן לפנינו דעת הירושלמי שרואה בזה ג"כ מלחמת חובה. וכן הסברא הפשוטה נותנת, כי היתכן שיבואו שונאי ישראל ויעשו בחלק מישראל כרצונם, והחלק השני ישאר אדיש ויהא רשאי שלא להלחם מלחמת ישראל? ובמלחמת מדין הן אנו מוצאים בתורה דבר ה' אל משה: נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים וכו' (במדבר ל"א), שמכאן ודאי בנין אב לכל המתנכלים לישראל שמצוה להלחם בהם. בפרט לפי משמעות המשך הכתובים שם: "ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין". וברש"י שם שהעומד כנגד ישראל כאילו עמד כנגד הקב"ה. א"כ איך יתכן שלא תהא מצוה להלחם בהם. וקשה למה לא מחלק הבבלי כירושלמי, בין שבאו הם עלינו לבין שאנו באים עליהם להחלישם כלפי העתיד? ג' מאחר שלדעת רבנן הוי רשות, א"כ יוצא ממילא שיש גם רשות שלא לצאת למלחמה זו בעוד שלר"י היא מצוה וממילא מחוייבים לצאת. וא"כ למה חיפשה הגמרא ממרחק למצא נפ"מ ביניהו לענין עוסק במצוה פטור מן המצוה, הרי נפ"מ פשוטה ישנה לגופו של ענין, אם רשאים להמנע מלצאת למלחמה או לא. ד' קשה לשון הגמרא "מר קרי לה מצוה ומר קרי לה רשות", וכי רק מן השם הוא זה, והרי מחלקותם נוגעת במהות הענין, א"כ היא לומר "למר הוי מצוה ולמר הוי רשות". ה' קשה מאחר שלדעת ר' יהודה היא מצוה (שהרי נפטר על ידה ממצוה אחרת מדין עוסק במצוה וכו') למה באמת גם לדעתו חוזרים הם מעורכי המלחמה, והרי צ"ל שישנו דיוק מהכתובים שדין זה של חוזרים מעורכי המלחמה לא נאמר אלא במלחמת רשות, ומכיון שלדידה "למעוטי עכו"ם" היא מלחמת מצוה, למה יהיו חוזרים?

ז.

להבנת כל זה נקדים: הנה מוצאים אנו הבדל במצוות התורה, רובן מוטלות על כל אחד ואחד מישראל, וחלקן מוטלות על הכלל כולו **בתור כלל**, ולא על היחיד. כמש"כ בס' החינוך במצות בנין ביהמ"ק (מצ' צ"ה): וזו מן המצוות שאינן מוטלות על יחיד, כי אם על הצבור כולו. וכן כתב עוד בכמה מצוות. עיין גם בסהמ"צ לרמב"ם (סוף עשין) שהאר"ך בהגדרת חילוק זה. עפ"י יש לנו לדון גם במצוות הללו, שיוצאים עבורם למלחמה, היינו: מלחמת כיבוש הארץ, מלחמת ז' עממים, מלחמת עמלק, מלחמת מדין, וכן מלחמת עזרת ישראל מיד צר, מה תכנן של הללו - האם הן מסוג חובת הכלל ו"אינן מוטלות על יחיד" או שהן מצוות המוטלות על כל יחיד, אלא שלשם ביצועה היחידים מתאחדים כדי להשיג המטרה שלכל אחד יש ענין בה.

ונראה שאעפ"י שכל אלה שמנינו הן מלחמות מצוה, מ"מ יש להבחין ביניהם לגבי השאלה הנ"ל: מצוות כיבוש הארץ, שלדעת הרמב"ן (השמטות למהמ"צ עשין, ד') ישנה בכל הדורות, מוטלת על כל אחד, ומתבטאת במצות ישיבת וישוב א"י, הנה מצות **היחיד** שהרי כל אחד באופן פרטי חייב ויכול לקיימה. א"כ מה שמצינו שיש מצות **מלחמת** כיבוש, כמש"כ שם בא"ד: וזוהי שחכמים קורין אותה מלחמת מצוה. כן אמרו מלחמת יהושע לכבוש ד"ה חובה וכו'. ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת ז' עממים וכו' אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא **ביד זולתם** מן האומות וכו'. עי"ש. אף זו אינה אלא מצות היחידים להתאחד לשם ביצוע המצוה הפרטית המוטלת על כל אחד.

[וכן נראה לדעת הרמב"ם והחינוך מצות החרמת ז' עממים, שסוברים שגם יחיד שנודמן לידו ולא הרגו עובר. הרי שזוהי ג"כ מצוה המוטלת על היחיד. אולם נ"כ לא ציינו המקור לזה בחז"ל. ונראה שדעת רש"י אינה כן וכמו שיבואר להלן בע"ה]. מאידך נראה ברור לכאורה שמלחמת עזרת ישראל מיד צר שמקורה כנ"ל ממלחמת מדין ("כי צוררים הם לכם") היא רק מצות **הכלל**, שאילו על הפרט אין חובה להסתכן גם להצלת ישראל, וכנ"ל. כן נראה מהרמב"ם בסהמ"צ (סוף עשין הנ"ל) שמלחמת עמלק היא חובת הכלל ובאמת בה לא כ' הרמב"ם שאם בא ליד אחד מי מהם ולא הרגו עובר (בחינוך יש בזה הבדלי גירסאות).

ונראה שבה יוסבר לנו הענין שבמלחמת יהושע השתתפו כל ישראל ממש, כמו שכ' רש"י גיטין (ט': ד"ה כיבוש). וודאי לא מסתבר שרק משום **שבפועל** השתתפו אז כל ישראל בכיבוש, ושלא כבמלחמות בית דוד שלא **הוצרכו** להשתתף מצד שהצורך המלחמתי לא דרש אלא השתתפות חלקית, משום כך נחשב כיבוש יהושע כיבוש רבים ולא כיבוש דוד בסוריא. וכן ודאי לא הצורך לשיתופם של כל ישראל מבחינת הצורך המלחמתי הוא שהניע את יהושע לשתף את כולם במלחמה, שכן "אין מעצור לה" להרשיע ברב או במעט" (שמו"א י"ד, ו'), וכיבוש יריחו יוכיח שהי' כולו נסי. מאידך, במלחמת **עמלק** נאמר "בחר לנו אנשים" שרק **חלק** מישראל השתתף. וכן במלחמת **מדין** נחלצו רק אלף למטה (במדבר ל"א, ד'). אלא שהוא כנ"ל, משום שמלחמת כיבוש הארץ היתה מצוה **אישית**, המוטלת על כל יחיד ויחיד מישראל בתור מצוה, לרשת הארץ, ע"כ לא נתקיימה המצוה אלא ע"י השתתפות אישית. משא"כ מלחמת עמלק ומדין היו חובת הכלל. ע"כ בבחירת אנשים, קיים הכלל כולו את המצוה.

וזה נ"ל גם בטעם שבמלחמת חובה לכיבוש א"י הכל יוצאים, כיון שהיא מצוה המוטלת על כל אחד ואחד בפרטיות ל"ש לפוטרו מסיבות אלה. ואפילו לפי נימוקו של החינוך, שמחשבתם נתונה לנשותיהם וכרמם וכיו"ב, כיון שהיא מצוה אישית עליו, צריך הוא להתגבר על רגשות אלה, ול"ש לחשוש לזה. ואין הפטור אלא במלחמה שאין שם עליו חובה אישית.

ח.

ומעתה נבין המחלוקת של ר"י ורבנן לענין עוסק במצוה, שזה אמנם מוסכם לכו"ע שעזרת ישראל מיד צר (ונראה שזה כולל גם מלחמת עמלק ומדין וכל מלחמות הגנה וכנ"ל) שיש בזה מצוה. אולם לדעת רבנן אין כאן דין עוסק במצוה פטור מן המצוה שזה לא נאמר אלא כשיש עלי חובה אישית לעשות מצוה זו אז שייך לפוטרו ממצוה אחרת. משא"כ כאן שזוהי חובת הכלל, ואילו על הפרט באופן פרטי אין כלל המצוה (וכמש"כ החינוך לענין בנין בהמ"ק), בזה סוברים חכמים שאין דין לפוטרו ממצוה אחרת המוטלת עליו באופן אישי ור"י אינו מחלק בזה וסובר שגם בכה"ג יש עליו דין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

והשתא א"ש הכל. שבדקדוק נקט בגמרא "מלחמת יהושע לכבוש", דאילו מלחמת עמלק שהיא מצות הכלל, היא באמת בכלל המחלוקת של ר"י ורבנן.

[ותיישב בזה מה שהעיר הגרשי"ז בס' "לאור ההלכה" (בפרק "המלחמה") מה שנאמר בס' החשמונאים שהעבירו קול במחנה לחוזרים מעורכי המלחמה, והרי היתה זו מלחמת מצוה מובהקת. ולפי הנ"ל זה מיושב בפשטות, וא"ש דאף לר"י למרות שקראה מצוה, יש בה דין חוזרים מעורכי המלחמה, כי בזה גם ר"י מודה שהקובע הוא אם יש עליו חובה אישית או שהיא חובה של כלל ישראל, שאז שייך לפטור כל אלה.]

וא"ש לשון הגמרא "מר קרי לה רשות", כי באמת גם לרבנן מצוה היא, אלא שלגבי עוסק במצוה וכו' ה"ז כמו רשות. וא"ש גם מה שלא אמרו בגמרא נפ"מ בין ר"י לרבנן לענין אם יש מצוה לצאת למלחמה בלמעוטי עכו"ם וכו', כי בזה לכו"ע מצוה היא, ולא נחלקו בזה כלל ורק לענין עוסק במצוה פטור מן המצוה הוא שנחלקו ר"י וחכמים.

ולפי הנ"ל יצא לנו, על פי הרמב"ן שהו"ל שדייק שמלחמת יהושע לכבוש הוא מצד דין **כיבוש הארץ**, ולא מצד מצות השמדת ז' עממים, שמצות ההשמדה אינה באמת מצוה פרטית (ושלא כרמב"ם וחינוך הנ"ל) אלא זוהי מצות הכלל, וממילא היא ג"כ בכלל המחלוקת של ר"י וחכמים לענין עוסק במצוה. ולרבנן אף היא כלולה במ"ש במתני" : בד"א במלחמת הרשות וכו', היינו שמצד דין המלחמה של ז' עממים ה"י באמת דין לחזור מעורכי המלחמה, אלא מפני שהי' שם גם מלחמת כיבוש.

ט.

מעתה יוסברו לנו יפה דברי רש"י דריש סנהדרין שעמדנו עליהם בראש דברינו. שרש"י בפי"מ הולך עפ"י דרכם של חכמים דר"י, שודאי הלכה כמותם, ולדידהו כל מלחמה ממש, כולל גם מלחמת עמלק ומדין וכל כיו"ב, ה"ז בכלל מה שנקרא מלחמת רשות (שאינן בזה דין עוסק במצוה, וכנ"ל). א"כ מכיון שהמשנה בסתמא אמרה שאין מוציאין למלחמת רשות, ודאי כל הני שלרבנן מוגדרים בשם מלחמת רשות, הם בכלל זה שאין מוציאים להם אלא ע"י ב"יד של ע"א.

ויש ליישב גם קושית הרבנו יונה שהו"ל שהגמי מביאה הפסוק ביהושע ללמוד ממנו מקור למלחמת רשות, בעוד שמלחמת יהושע הרי היא מלחמת מצוה. ד"ל שבמלחמות יהושע בכיבוש הארץ היו שני סוגי מלחמה כאחד: האחד מצד כיבוש המקום, שהוא כנ"ל לרמב"ן לא תלוי לגמרי מי הם היושבים שם, והשני היא מצד מלחמת החרמת ז' עממים, שהיא מצוה בפני"ע. ויש נפ"מ מזה, לענין הקפת העיר, דמצד מלחמת כיבוש אין צריך על העיר אלא מגי הוחות וכמו במלחמת מדין שדרשו בספרי שהקיפו רק מגי רוחותיה. משא"כ במלחמת ז' עממים שנצטוו להשמידם וכמש"כ החינוך (מצ' תקכ"ז): מניחים רוח אחת בעיר מצור במלחמת **הרשות** שיברחו משם כדאיתא בספרי, וילפינן זה מדכתיב ויצבאו על מדין וכו' ובמלחמת ז' עממים תקיפים אותם מכל צד. [ועיי"ש במנ"ח שהקשה, שהרי מלחמת מדין היתה עפ"י ה', א"כ היתה מלחמת מצוה. אבל לפי הנ"ל, הרי לרבנן מלחמת מדין מלחמת **רשות** תקרא. שנבדלת מלחמה זו ממלחמת ז' עממים ששם נצטוו להשמידם, ממילא אין מקום לתת להם אפשרות לברוח.] וא"כ לפי הנ"ל שלרש"י ז' עממים בגדר מלחמת רשות היא נקראת, יוצא שלענין הקפת העיר מדי רוחותיה גם במלחמות יהושע לא יהא זה אלא ע"י ב"יד של ע"א. כי מצד דין כיבוש הרי אין הקפת העיר אלא מגי רוחות וכנ"ל. ולפ"ז י"ל דזאת היתה כונת הגמרא בהביאה את הכתוב מיהושע, ולפני אלעזר הכהן יעמד וכו"י דאעפ"י שמלחמת יהושע לכבוש לא היתה צריכה להסכמת ב"יד, בכדי שיקיף העיר מכל ד' רוחות לשם השמדת הז' עממים, לזה כן ה"י צריך החלטת ב"יד של ע"א דוקא.

י.

ועפ"י הנ"ל שלרש"י דין המשנה שאין יוצאים למלחמת רשות כולל גם מלחמות שמצווים ועומדים לצאת בהם למלחמה, אלא שהמצוה היא מגדר חובת הכלל, מעתה הרי מיושב מאד מה שרש"י נתן הטעם "כדי שיתפללו עליהם". שהרי לא יתכן לומר שצריך כאן קבלת רשות לעיכובא, באופן שהסנהדרין יוכלו לעכב הסכמתם, דאיך יתכן דבר כזה מכיון שהיא מצוה המוטלת על ישראל, איך יעכבו המצוה (ואילו מבחינת תנאי ניהול המלחמה וכו"י הרי מתעצמים באחיתופל דהיינו הללו שמומחים לזה). ובע"כ אתה אומר שדין זה אינו אלא כדי שיתפללו הצלחת המלחמה.

ובדברינו יתיישב מש"כ הרמב"ן עה"ת (ס"פ עקב) שדוד בצאתו למלחמת כיבוש יחיד דסוריא לא נמלך בסנהדרין. ולכאורה איך יתכן שעשה שלא כדין להוציא למלחמה. כיון שאין יוצאין למלחמת רשות אלא עפ"י ב"יד של ע"א. ועוד, שאם המלחמה שלא כדין, הרי דמם של כל אלה שנהרגו במלחמה זו תלויים בו, ולמה לא נמנה זה עליו כחטא? אך לפי הנ"ל י"ל דס"ל לרמב"ן דרשות הסנהדרין אינה לעיכובא ורק בגדר עצה טובה הוא "כדי שיתפללו עליהם". אבל בכח המלך וסמכותו להוציא למלחמה לא מצינו הבדל בנידון זה בין מלחמת רשות זו לאחרת. בפרט שעפ"י הנ"ל יש מקום לקיים דברי ה"מקום שמואל" שגם במלחמת רשות דלהרוחה איכא מצוה. ומהסוגיא דסוטה ל"ק, ולא צריך לדחותה מהלכה, דרק לענין עוסק במצוה וכו' הוא דלא קרי לה מצוה לפוטרו

ממצוה אחרת.

אכן נראה שכל ענין של קבלת רשות מהסנהדרי ליציאה למלחמה שייך רק כשמצות המלחמה היא מצוה על הכלל כולו, שאז שייך נטילת רשות מהסנהדרי שהם "עיני העדה". משא"כ במלחמת חובה לכבוש הארץ, שהיא כנ"ל מצוה המוטלת על כל יחיד ויחיד ל"ש קבלת רשות כלל, שהמצוה מחוייב ועומד בה כל יחיד, אם רק התנאים החיצוניים ראויים לזה. ע"כ אין הגבלה זו של יציאה ברשות הסנהדרין קיימת אלא בשאר מלחמות ולא במלחמת יהושע לכבוש הארץ. וא"ש דברי רש"י.

סימן טו : קנאים פוגעים

א.

אחד המקרים המועטים בהם ניטלה רשות ההענשה מבית הדין ונמסרה לאלה אשר לעיניהם נעשתה העבירה, הוא הבעל ארמית, שבו אמרו: קנאים פוגעים בו (סנהדרין פ"א:), ופירש"י: בני אדם כשרים המתקנאים קנאתו של מקום פוגעים בו בשעה שרואים את המעשה. אבל לאחר מכאן אין מיתתו מסורה לבי"ד, והלמ"מ הוא (שם).

ובגמרא שם (פ"ב.) לענין מעשה זמרי והמדינית: תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה. א"ל: בן עמרם, זו אסורה או מותרת? - וא"ת אסורה, בת יתרו מי התירה לך? נתעלמה ממנו הלכה, געו כולם בבכ"י, והיינו דכתיב: והמה בוכים פתח אהל מועדו וכתיב: וירא פנחס בן אלעזר. מה ראה? אמר רב: ראה מעשה ונזכר הלכה. א"ל: אחי אבי אבא, לא כך למדתני ברדתך מהר סיני? - הבעל ארמית קנאים פוגעים בו. א"ל קריינא דאגרתא איהו ליהוי לי פרוונקא. עכ"ל הגמרא.

לשון המשנה: קנאים פוגעים בו, וכן מה שאמרו בגמרא: נתעלמה ממנו הלכה, ופירש"י נתעלמה ממנו הלכה שנאמרה לו בסיני - הבעל ארמית קנאים פוגעים בו, וכן מ"ש רב: ראה מעשה ונזכר הלכה וכו', ומה שאמר לו מ"ר: קריינא דאגרתא וכו'. כל זה מוכיח לכאורה שזוהי הלכה מרווחת שיש לנהוג לפיה, ושרק מחמת שנתעלמה מהם קודם לא נהגו לפיה.

ב.

אכן שם לעיל מזה: א"ר חסדא: הבא לימלך, אין מורין לו. איתמר נמי, אמר רבב"ח אר"י: הבא לימלך אין מורין לו (קנאי הבא לימלך בבי"ד בשעת מעשה אם יפגע בו, אין מורין לו שלא נאמרה אלא **למקנא מעצמו** ואינו נמלך, רש"י). ולא עוד, אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס - נהרג עליו. נהפך זמרי והרגו לפנחס - אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא, עכ"ל הגמרא.

ופירוש "אין מורין כן" אם הכוונה שהדבר עכ"פ **רשות**, או שאין זה אלא בגדר אין **מעכבין בידו** נראה שהוא שנוי במחלוקת האחרונים. המשנה למלך (פ"א מה' רוצח הט"ו) נסתפק ברוצח בשגגה שבא גואל הדם להרגו וקם עליו והרגו, אם חייב עליו או לא. ופשטה ממ"ש לענין זמרי שאם נהפך והרגו לפנחס אינו נהרג. ובר"י ז"ל כתב בזה במישרים (נל"א ח"ב): "כי רודף הי' הקנאי, כי אינו מצווה להרגו אלא **רשות** בעלמא" "הרי שתלה הדבר לן שאינן **מצווה** להרגו ודוק. ורוצח בשגגה דינו כדין בעל ארמית, שהרי רשות היא ביד גואל הדם ולא מצוה, ודוק". עכ"ל המל"מ.

וב"שיירי קרבן" (ירוש' סנהדרין ספ"ט) כתב עליו: ואני אומר דיש להוכיח מסוגיא זו בהיפך, דהא ודאי אם בא גואה"ד לבי"ד לימלך **מורים** לו שהרשות בידו להרגו, דדוקא בקנאי הוא שאמרו שאין מורין לו, ע"כ.

הרי לפנינו שנחלקו בביאור "אין מורין כן". לפי המל"מ הכוונה שאין מורין לו **שחייב** בזה, אלא **אומרים** לו שהוא **רשות**, והדבר תלוי ברצונו, ושע"כ לומד מזה גם לענין גואה"ד. ואילו לפי השי"ק **אין אומרים** לו גם שזה רשות ושותקין, או אולי מה שמסתבר יותר לפ"ז **שאומרים לו שזה לא ראוי**, ולזה נוטה לשון הירוש' שם שאמרו: **תני, שלא ברצון חכמים** שנראה מזה שאינו בחינת "רשות" אלא בחינת "שלא ברצון".

ג.

מכל מקום קשה לשני הפירושים, מהו זה שאמרו "ראה מעשה ונזכר הלכה", וכן מהו שא"ל מ"ר קריינא דאגרתא וכו', כיון שגם לפי ההלכה אינה אלא רשות, ובפרט לפי השי"ק שגם רשות אין כאן, אלא פטור בדיעבד אם עשה.

ואין לומר שמאמר רב: ראה מעשה וכו' במחלוקת הוא שנוי, ורב חסדא ור"י שאמרו, אין מורין כן חולקים עליו, שהרי כבר השרישונו הראשונים (עי' ר"מ בהקדמה לפיה"מ, תוס', יבמות ע"ז: ועוד) שבהלכה למ"מ אין מחלוקת, עכ"פ במה שנוגע לעיקר ההלכה.

וכן משמע ברמב"ם שהרכיב כל המימרות יחד (פ"ב מאיסור"ב הל' ד ה) והביאם להלכה: כל הבעל כותית וכו' אם פגעו בו קנאים והרגוהו הרי אלו משובחים וזריזים. ודבר זה הלמ"מ הוא, רא"י לדבר זה מעשה פנחס בזמרי. וכו'. ואם בא הקנאי ליטול רשות מבי"ד להרגו אין מורים לו, ואעפ"י שהוא בשעת מעשה. ולא עוד אלא אם בא הקנאי להרוג את הבעל, ונשמט הבעל והרג הקנאי כדי להציל עצמו מידה אין הבעל נהרג עליו. הרי שאעפ"י שהביא להלכה דברי ר"ח ור"י שאין מורים לו, וכן ההלכה הנובעת מזה, שאם הרג הבעל לקנאי כדי להציל עצמו אינו נהרג עליו, וכל זה - לפי שאין מורים לו לכתחלה, שאינה אלא רשות, כמו שביאר ר"י והמל"מ, מ"מ הביא